MUSTAQILLIK DAVRI ADABIYOTIDA TARIXIY ROMANLAR

("Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika" romani misolida)

TURSUNMURODOVA MAFTUNA G’IYOSIDIN QIZI
OSIYO XALQARO UNIVERSITETI 1-BOSQICH MAGISTRANTI

Annotatsiya:Ushbu maqolada mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida tarixiy roman janrining rivojlanish tendensiyalari, milliy tarixni badiiy talqin etish tamoyillari hamda "Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika" romani misolida tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning uyg‘unligi tahlil qilinadi. Asarda Vatan ozodligi, milliy g‘urur, qahramonlik, sadoqat va ma'naviy qadriyatlarning badiiy ifodasi yoritilgan. Shuningdek, romanning badiiy xususiyatlari, obrazlar tizimi va muallif mahorati ilmiy jihatdan tahlil etiladi.

Kalit so‘zlar: mustaqillik davri adabiyoti, tarixiy roman, Sulton Jaloliddin Manguberdi, tarixiy haqiqat, badiiy talqin, milliy g‘oya, obraz, tarixiy shaxs.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgach, milliy tarixni haqqoniy yoritish imkoniyatlari kengaydi. Sovet mafkurasi davrida biryoqlama talqin qilingan ko‘plab tarixiy voqealar va shaxslar yangi ilmiy hamda badiiy qarashlar asosida qayta baholandi. Shu jarayonda tarixiy roman janri alohida taraqqiyot bosqichiga ko‘tarildi. Tarixiy roman xalqning o‘tmishini badiiy tafakkur orqali yoritadigan muhim janrlardan biridir. Ushbu janr nafaqat tarixiy voqealarni tasvirlaydi, balki millatning ma'naviy xotirasini tiklash, yosh avlodni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga ham xizmat qiladi.

Mustaqillik davrida yaratilgan tarixiy romanlarda Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, Bobur, Spitamen singari tarixiy shaxslarning faoliyati yangi nuqtai nazardan yoritildi. Mazkur asarlar milliy o‘zlikni anglash va tarixiy xotirani mustahkamlashda muhim o‘rin egallaydi.

"Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika"

romani ana shunday tarixiy asarlar qatoriga kiradi. Asarda XIII asr voqealari, mo‘g‘ullar istilosi, Xorazmshohlar davlati fojeasi hamda Jaloliddin Manguberdining Vatan ozodligi yo‘lida olib borgan kurashi badiiy mahorat bilan tasvirlangan.

Asarning g‘oyaviy mazmuni

Romanning bosh g‘oyasi – Vatanga sadoqat, ozodlik uchun kurash va milliy birlikdir. Muallif Jaloliddin Manguberdi obrazini jasorat, mardlik va fidoyilik timsoli sifatida gavdalantiradi. U xalq manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yadigan buyuk sarkarda sifatida tasvirlanadi.

Asarda Chingizxon boshchiligidagi bosqinchilar zulmi ham real tarixiy asoslarda ko‘rsatilgan. Muallif urushning dahshatlari, xalq boshiga tushgan fojealar va ozodlik uchun olib borilgan kurashni ta'sirchan ifodalaydi.

Romanda tarixiy voqealar oddiy bayon qilinmaydi, balki inson ruhiyati, qahramonlarning ichki kechinmalari bilan uyg‘unlashtiriladi. Bu esa asarning badiiy ta'sirchanligini yanada kuchaytiradi.

Tarixiy haqiqat va badiiy to‘qimaning uyg‘unligi

Tarixiy roman janrining eng muhim xususiyatlaridan biri tarixiy haqiqat bilan badiiy to‘qimaning o‘zaro uyg‘unligidir. Muallif tarixiy manbalarda qayd etilgan voqealarni saqlagan holda, ularni badiiy tafakkur mezonlari asosida qayta talqin etadi. "Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika" romanida ham aynan shu tamoyil ustuvor hisoblanadi. Asardagi asosiy tarixiy voqealar, Jaloliddin Manguberdining mo‘g‘ul bosqinchilariga qarshi olib borgan kurashi, Xorazm davlatining siyosiy tanazzuli va Chingizxon istilosi tarixiy manbalarga tayanadi. Shu bilan birga, muallif tarixiy faktlarni quruq bayon qilish bilan cheklanmay, ularni insoniy kechinmalar, ruhiy iztiroblar va badiiy konfliktlar orqali yanada ta'sirchan ifodalaydi.

Roman voqealari shuni ko‘rsatadiki, tarix faqat janglar yoki hukmdorlar faoliyatidan iborat emas. Tarix avvalo inson taqdiri, xalqning ma'naviy sinovi va

millatning yashab qolish kurashidir. Shu jihatdan romandagi malika obrazi alohida ramziy ma'no kasb etadi. U shaxsiy baxti bilan Vatan taqdiri o‘rtasida qolgan murakkab inson sifatida tasvirlanadi. Muallif ushbu obraz orqali ayolning matonati, sadoqati va fidoyiligini ochib beradi. Bu esa asarning faqat tarixiy emas, balki falsafiy-psixologik qimmatini ham oshiradi.

Jaloliddin Manguberdi obrazining badiiy talqini

Romanning markaziy qahramoni Jaloliddin Manguberdi tarixiy shaxs bo‘lishi bilan birga yuksak ma'naviyat egasi sifatida ham gavdalanadi. Muallif uni oddiy sarkarda emas, balki milliy ozodlik g‘oyasining timsoli sifatida tasvirlaydi. Uning har bir qarori, har bir jangdagi harakati Vatan manfaatini himoya qilishga qaratilgan.

Jaloliddin obrazining kuchli tomoni shundaki, u ideal qahramon sifatida emas, balki ichki iztiroblari, shubhalari va og‘ir tanlovlari bilan birga ko‘rsatiladi. Davlatning parchalanishi, yaqin kishilarining xiyonati, xalq boshiga tushgan kulfatlar uning ruhiy olamiga ham ta'sir ko‘rsatadi. Ammo u barcha sinovlarga qaramay o‘z e'tiqodidan voz kechmaydi. Ana shu jihat obrazni hayotiy va ishonarli qiladi.

Muallif Jaloliddin shaxsida vatanparvarlikni shunchaki shior sifatida emas, balki amaliy faoliyat, fidoyilik va mas'uliyat orqali namoyon etadi. Shu sababli ushbu obraz bugungi yosh avlod uchun ham ma'naviy ibrat vazifasini bajaradi.

Roman poetikasi va badiiy mahorat

Asarda tasvir vositalaridan samarali foydalanilgan. Muallif tabiat manzaralari, jang sahnalari va qahramonlarning ichki monologlari orqali voqealarning ruhiy ta'sirini kuchaytiradi. Ayniqsa, dialoglar obraz xarakterini ochishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Har bir personajning nutqi uning dunyoqarashi, ijtimoiy mavqei va xarakteriga mos ravishda qurilgan.

Roman tilining ravonligi, tarixiy ruhni aks ettiruvchi leksik birliklarning qo‘llanishi ham asarning badiiy qiymatini oshiradi. Muallif tarixiy muhitni yaratishda qadimiy atamalar, milliy urf-odatlar va davr ruhini aks ettiruvchi

tasvirlardan unumli foydalangan.

Asarda konfliktlar faqat tashqi kurash bilangina cheklanmaydi. Ichki konfliktlar ham yetakchi o‘rin tutadi. Qahramonlarning vijdon azobi, sadoqat va manfaat o‘rtasidagi kurashi, muhabbat va burchning to‘qnashuvi romanning psixologik qatlamini yanada chuqurlashtiradi. Shu jihatdan asar tarixiy voqealarni badiiy-falsafiy talqin etgan yetuk roman sifatida baholanishi mumkin.

Mustaqillik davri tarixiy romanlarining ma'naviy-estetik ahamiyati

Mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida tarixiy romanlar milliy tafakkurning yangilanishi va tarixiy xotiraning tiklanishida muhim badiiy hodisa sifatida maydonga chiqdi. Bu davr adiblari tarixni mafkuraviy cheklovlardan xoli holda talqin qilish imkoniyatiga ega bo‘ldilar. Natijada tarixiy shaxslar faoliyati va ularning millat taraqqiyotidagi o‘rni xolis baholandi.

"Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika" romanining asosiy yutug‘i shundaki, unda tarix faqat o‘tmish voqealari yig‘indisi sifatida emas, balki bugungi avlodni ma'naviy tarbiyalash vositasi sifatida talqin etiladi. Muallif Jaloliddin Manguberdi timsolida Vatanga muhabbat, erkinlik uchun kurash, mardlik, sadoqat va adolat kabi umuminsoniy fazilatlarni ulug‘laydi.

Asarda tarixiy obrazlarning ichki psixologiyasi chuqur ochilgan. Qahramonlar faqat tarixiy vazifani bajaruvchi shaxslar emas, balki murakkab ruhiy olamga ega insonlar sifatida gavdalanadi. Ayniqsa, davlat manfaatini shaxsiy manfaatdan ustun qo‘yish, xalq taqdiri uchun mas'uliyat hissi va fidoyilik g‘oyalari asarning bosh g‘oyasini tashkil etadi.

Muallif badiiy tafsilotlar, tarixiy muhit tasviri, dialoglar va psixologik tahlillar orqali XIII asr voqeliklarini kitobxon ko‘z o‘ngida jonlantiradi. Bu esa roman tarixiy manba vazifasini emas, balki tarixiy tafakkurni shakllantiruvchi badiiy asar ekanligini ko‘rsatadi. Shu ma'noda roman tarixni anglash, milliy o‘zlikni his qilish va vatanparvarlik tuyg‘ularini mustahkamlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillik davri o‘zbek adabiyotida tarixiy roman janri

yangi bosqichga ko‘tarildi. Tarixiy haqiqatni xolis yoritish, milliy qahramonlar siymosini tiklash hamda xalqning tarixiy xotirasini mustahkamlash ushbu davr tarixiy romanlarining bosh maqsadiga aylandi.

"Sulton Jaloliddin Manguberdi yohud Chingizxon tuzog‘iga tushgan malika" romani ana shunday yuksak badiiy va ma'naviy ahamiyatga ega asarlardan biridir. Muallif tarixiy voqealarni zamonaviy badiiy tafakkur asosida qayta talqin etib, Jaloliddin Manguberdining jasorati, vatanparvarligi va buyuk shaxs sifatidagi fazilatlarini yuksak mahorat bilan ochib bergan. Roman kitobxonni tarixni bilishga, ajdodlar merosini qadrlashga va Vatan ravnaqi uchun mas'uliyat bilan yashashga chorlaydi.

Mazkur asar nafaqat tarixiy roman janrining yorqin namunasi, balki milliy g‘oya, tarixiy xotira va ma'naviy barkamollikni targ‘ib qiluvchi badiiy-falsafiy asar sifatida ham alohida ilmiy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar

Karimov I. A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.

Karimov I. A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo‘q. – Toshkent: Sharq, 1998.

Qo‘shjanov M. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2011.

Umurov H. Badiiy ijod asoslari. – Toshkent: Sharq, 2010.

Solijonov Y. O‘zbek romanchiligi taraqqiyoti. – Toshkent: Fan, 2012.

Rahimjonov N. Mustaqillik davri o‘zbek adabiyoti. – Toshkent: Akademnashr, 2016.

Jaloliddin Manguberdi hayoti va faoliyatiga oid tarixiy manbalar. – Toshkent: Sharq, 2000.

O‘zbek adabiyoti tarixi. 5 jild. – Toshkent: Fan, 2019.

O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2003.

Zamonaviy o‘zbek adabiyoti bo‘yicha ilmiy maqolalar va monografiyalar.